

אלגברה מופשטת 1 – הרצאה 1

אין ציוני תרגילים. יש חובת הגשה ובוחרן אמצע. הקורס ינוהל דרך math-wiki.com ולשם יועלו התרגילי בית וסיכומים לסוגיהם. המטרה היא לא רק ללמוד את הקורס, אלא גם ללמוד דברים רלוונטיים אחרים. 90% מהקורס הוא תורת החבורות (English: Group Theory), ו-10% זה נושאים שונים שקשורים לחבורות למחצה (English: Semigroups) וכו'.

המבחן הוא על כל החומר, אבל רמת התרגילים אינם קשים. 80% מהתרגילים יהיו מוכרים- תרגילים שנלקחו מההרצאות ומהתרגילי בית וכיתה. חשוב מאוד להכיר את ההרצאות.

נתחיל מההגדרות הראשוניות שקשורות למבנים הבסיסיים:

הגדרה: פעולה בינארית מעל קבוצה X שאינה קבוצה הריקה היא פונקציה. ז"א $X \times X \xrightarrow{w} X$ או $w(x, y) \mapsto (x, y)$. סימנו מוכרים אחרים ל w הם $x + y, x \cdot y, x * y, x \cdot y$. אז הזוג (X, w) נקרה מבנה אלגברי (או מערכת אלגברית) (English: Algebraic Structure).

דוגמאות: ... $(\mathbb{R}, \cdot)$, $(\mathbb{Z}, +)$, $(\mathbb{N}, +)$ כל אלה הם מבחנים אלגבריים. מה לא? לדוגמה; $(\mathbb{N}, -)$ כי הוא לא מוגדר, אין סגירות.

אקסיומות:

1. אסוציאטיביות (חוק הקיבוץ הכללי) - $\forall x, y, z \in X : (x \cdot y) \cdot z = x \cdot (y \cdot z)$ ומכאן, אסוציאטיביות מוכללת- עבור כל n טבעי החל מ-3 אין משמעות לסוגריים (כאשר מדובר באותה פעולה. אם מדובר בפעולה אחרת בוודאי ובוודאי שיש משמעות לסדר של הסוגריים). ז"א שעבור a, b, c, d מתקיים $(ab)(cd) = a(bc)d = a(b(cd))$.
2. קומוטטיביות- $\forall x, y \in X : x \cdot y = y \cdot x$

הגדרה: מבנה אלגברי $(X, \cdot)$ נקרא אגודה (או חבורה למחצה) (English: Semigroup) אם הפעולה היא אסוציאטיבית.

3. איבר נייטרלי משמאל- נניח $(X, \cdot)$ מבנה. אומרים ש $a \in X$ איבר נייטרלי משמאל (או "יחידה משמאל") אם $\forall x \in X : ax = x$
4. איבר נייטרלי מימין- באופן דומה למשמאל, $\forall x \in X : xa = x$

טענה: אם קיימים נייטרלי משמאל e_1 ומימין e_2 אזי $e_1 = e_2$.

הוכחה: נסתכל כל המכפלה של שתיים פעם מימין ופעם משמאל (המכפלה מוגדרת כי זהו מבנה): $e_1 e_2 = \begin{matrix} \nearrow e_1 \\ \searrow e_2 \end{matrix}$ ולכן $e_1 = e_2$.

תרגיל: $X := \left\{ \begin{pmatrix} x & y \\ 0 & 0 \end{pmatrix} \mid x, y \in \mathbb{R} \right\}$ מבנה לגבי כפל מטריצות. צריך להוכיח שיש אינסוף נייטרלים משמאל. ולכן אין נייטרלים מימין (חשוב לשים לב לטענה הקודמת!)

הגדרה: חזקה (וכפולה). $a^n = \underbrace{a \cdot a \cdots a}_n$ לכל $a \in X$ ולכל n טבעי כאשר $(X, \cdot)$ אגודה. והגדרה זו מוגדרת היטב בגלל אסוציאטיביות מוכללת.

דוגמה נגדית להגדרה (א), בהנחה ואין אסוציאטיביות. נביט ב $(\mathbb{Z}, -)$ שם $(x - x) - x \neq x - (x - x)$ ולכן אין זה מתקיים. במקרה שלנו החזקה היא עבור הפעולה של החיסור. הנקודה "..." של האגודה שלנו היא -.

דוגמה נגדית נוספת (ב): נגדיר $(\mathbb{N}, *)$ ואז $a * b = a^b$ ו $9^3 = (3 * 3) * 3 \neq 3 * (3 * 3) = 3^9$.

·	a	b
a	b	b
b	a	a

דביר חדד

דוגמה (ג): נגדיר מבנה מעל קבוצה בת 2 איברים. $X = \{a, b\}$. נרשום את "לוח הכפל" של אותה פעולה משמאל. גם כן

$$a = \underbrace{(a \cdot a)}_{ba} \cdot a \neq a \cdot \underbrace{(a \cdot a)}_{ab} = b$$

תכונות חשובות של החזקה (באגודה):

ב $(x, \cdot)$ מתקיים $(x^n)^m = x^{mn}$ ובאופן אנלוגי לחזקה וכפל נקבל את הכפולה לחיבור. ז"א $na := \underbrace{a + a + \dots + a}_n$

וב $(x, +)$ מתקיים $m(nx) = (mn)x$.

הגדרה: איבר נקרא נייטרלי או יחידה אם הוא נייטרלי משמאל וגם מימין. ז"א (נסמן e) $\forall x \in X : ex = xe = x$ (הסימון בד"כ הוא אכן 0).

טענה: אם קיים נייטרלי, אז הוא יחיד.

הסבר: נובע מהטענה הקודמת.

הגדרה: אגודה עם נייטרלי נקרא גם מונויד (English: Monoid) או יחידון ©.

הגדרה: נניח $(x, \cdot)$ מונויד עם e נייטרלי.

- איבר $a \in X$ נקרא הפיך משמאל אם קיים $b \in X$ כך $a \cdot b = e$
- במצב זה ניתן גם לומר ש b הפיך מימין.
- a נקרא הפיך אם הוא הפיך משמאל וגם מימין.

טענה: נניח a הפיך משמאל. $\exists b' : a \cdot b' = e$ וגם הפיך מימין $b'' : b'' \cdot a = e$ אזי $b'' = b'$.

הוכחה: ■ $b'' = b' \rightarrow b' = b'' \rightarrow eb' = b'' \rightarrow (b''a)b' = b'' \rightarrow b''(ab') = b''e \rightarrow ab' = e$ מ.ש.ל.

מסקנה: אם a הפיך משמאל וימין, אז הפכי מימין שווה להפכי משמאל. נקרא לאיבר זה האיבר ההפכי.

הגדרה: חבורה (Group).

מבנה $(x, \cdot)$ נקרא חבורה אם הוא מונויד שכל האיברים הפיכים. הגדרה זו שקולה לתנאים הבאים:

- א. אסוציאטיביות
- ב. קיום איבר נייטרלי
- ג. קיום איבר הופכי. $\forall x \in X \exists y : xy = e$ נסמן $y := x^{-1}$. יש יחידות להפיכות ולכן הוא מוגדר באופן חד משמעי.

הגדרה: אם חבורה היא קומוטטיבית אומרים שהיא חבורה אבלית (על שם Abel).

הגדרה: נניח $(X, \cdot)$ חבורות. פונקציה $f : X \rightarrow Y$.

הומומורפיזם $\forall a, b \in X : f(ab) = f(a) * f(b)$

אפימורפיזם $Im(f) = Y, f(x) = Y$

מונומורפיזם זה הומומורפיזם חח"ע.

איזומורפיזם = הומומורפיזם (חח"ע ועל). אם קיים איזו' אז מסמנים $(Y, *) \cong (X, \cdot)$ יש להן אותן תכונות אלגבריות.

לבדוק:

1. הרכבה של הומומורפיזם (מונו, אפי, איזו) גם הומו(...) בהתאמה
2. איזומורפיזם מקיים רפלקסיביות סימטריות וטרנזיטיביות.

תכונות של הפיכים במונויד:

נניח $(X, \cdot)$ מונויד עם נייטרלי e . נסמן: $\{X \text{ הפיכים של } X\} = Gr(X, \cdot)$.

1. $e \in Gr(X, \cdot)$ וגם $e^{-1} = e$ ולכן e הפיך.
2. אם $a \in Gr(X, \cdot)$ אזי $a^{-1} \in Gr(X, \cdot)$. ההסבר הוא תכונת הסימטריות שהמונויד מקיים.
 $(a^{-1})^{-1} = a$ 1,2 נובע כי
3. אם $a, b \in Gr(X, \cdot)$ אזי $ab \in Gr(X, \cdot)$ ומתקיים $(ab)^{-1} = b^{-1}a^{-1}$. בדיקה: $(ab)(b^{-1}a^{-1}) = e$
 $a(bb^{-1})a^{-1} = a(ea^{-1}) = aa^{-1} = e$

כתוצאה מ-1,2,3 נקבל:

משפט: לכל מונויד X הקבוצה $Gr(X)$ יחד עם פעולת הצמצום מגדיר חבורה שנקראת חבורת הפיכים של מונויד X .

דוגמה (1): $\{מטריצות ריבועיות ממשיות\} = Mat_{n \times n}(R)$ לגבי הכפל מונויד.

$$Gr(Mat_{n \times n}(R)) = \{מטריצות הפיכות\} = \{A \mid \det(A) \neq 0\}$$

דוגמה (2): $(P(X), \cup)$ מונויד. כאשר $P(X) = \{A \mid A \subseteq X\}$ (קבוצת החזקה). סגירות, אסוציאטיביות ונייטרלי מתקיים ע"פ ההגדרה. האיבר הנייטרלי לפי הפעולה (איחוד) הוא הקבוצה הריקה, שגם כן שייך ל- $P(X)$. כעת, מהו $Gr(x)$ במקרה זה? יש לנו איבר נייטרלי אחד ויחיד, ולכן $Gr(P(X), \cup) = \{\emptyset\}$.

דוגמה (3): $(N \cup \{0\}, +)$ ולכן $Gr(x) = \{0\}$.

הערה: אם $(X, +)$ מבנה נתון, אזי במקום הפיך אומרים נגדי ומסמנים ב- a^{-1} ולא ב- a^{-1} .

דוגמה (4): $(Mat_{n \times n}(R), +)$ $X = (Mat_{n \times n}(R), +)$ $Gr(X) = X$ ואז $Gr(X) = X$.

באופן כללי, $Gr(X) = X \Leftrightarrow X$ חבורה.

למדנו את התכונות הבאות:

- א. $e^{-1} = e$
- ב. $(a^{-1})^{-1} = a$
- ג. בהנחה וקיימים הופכיים a, b , $(ab)^{-1} = b^{-1}a^{-1}$
- ד. לכל a הפיך במונויד $(X, \cdot)$ מוגדרת $a^k = \overbrace{a \cdot a \cdots a}^k$ לכל $k \in \mathbb{Z}$. וגם $a^0 = e$.
 אם $-n = k < 0$ (n טבעי) אז $a^k = (a^{-1})^{-k} = (a^{-1})^n$.

משפט: ניתן לצמצם בהפיך.

אם a הפיך במונויד $(X, \cdot)$ אז $ax = ay \rightarrow x = y$ וגם $xa = ya \rightarrow x = y$.

הוכחה: $ax = ay \rightarrow a^{-1}(ax) = a^{-1}(ay) \rightarrow (a^{-1}a)x = (a^{-1}a)y \rightarrow ex = ey \rightarrow x = y$ ■

משפט: בכל מונויד X ולכל הפיך $a \in X$ המשוואה האלמנטרית $(ax=b)$ פתירה עם פתרון יחיד כאשר $x = a^{-1}b$. ובאופן דומה $xa = b$ בעל פתרון שהוא $x = a^{-1}b$.

הוכחה: $ax = b \rightarrow a^{-1}(ax) = a^{-1}b \rightarrow (a^{-1}a)x = a^{-1}b \rightarrow ex = a^{-1}b \rightarrow x = a^{-1}b$ ■

דביר חדד

הגדרה: תת חבורה. נניח $(X, \cdot)$ חבורה ו Y מוכל ב X . אומרים Y תת חבורה של X ונסמן $Y \leq X$ אם פעולת הצמצום מעל Y מגדיר חבורה.

אפשרויות לבדיקה:

א. Y לא ריקה. בד"כ בודקים שהאיבר הנייטרלי של X שייך ל Y .

ב. סגירות. $y_1, y_2 \in Y \rightarrow y_1 \cdot y_2 \in Y$

ג. סגירות לגבי הפכיות. ז"א שאם $y_1 \in Y \rightarrow y_1^{-1} \in Y$.

דוגמה נגדית: נניח $X = (\mathbb{Z}, +)$ חבורה ו $Y = \mathbb{N} \cup \{0\}$. א, ב, מתקיימים, אבל ג לא.

אפשרות אחרת לבדיקה היא:

א. Y לא ריקה

ב. $y_1, y_2 \in Y \rightarrow y_1 \cdot y_2^{-1} \in Y$. לבדוק בבית איך שתי האפשרויות להגדרת תת חבורה שקולות.

דוגמה: ניקח $(\mathbb{C} \setminus \{0\}, \cdot) = (\mathbb{C}^*, \cdot) \leq (\mathbb{R}^*, \cdot) \leq (\mathbb{Q}, \cdot)$ חבורות אבליות.

באופן כללי, לכל שדה $(F, +, \cdot)$ ה $(F^*, \cdot)$ היא חבורה אבלית.

דוגמה: {שורשי יחידה} $\Omega_\infty := \{z \in \mathbb{C} \mid \exists n \in \mathbb{Z} : z^n = 1\}$. נבדוק ש $(\Omega_\infty, \cdot)$ נעשה זאת ע"פ המקוצרת.

התנאי הראשון מתקיים כי 1 שייך ל Ω_∞ . עבור התנאי השני ניקח $z_1, z_2 \in \Omega_\infty$ וצריך להוכיח כי $z_1 \cdot z_2^{-1} \in \Omega_\infty$. קיימים

$$z_1, z_2 \in \Omega_\infty \Rightarrow \exists n_1, n_2 \in \mathbb{Z} : z_1^{n_1} = z_2^{n_2} = 1 \text{ ואז } (z_1 \cdot z_2^{-1})^{n_1 n_2} = (z_1^{n_1})^{n_2} (z_2^{n_2})^{-n_1} = 1$$

להוכיח בבית כי {שורשי יחידה מסדר n } $\Omega_n \geq \Omega_\infty$ לכל n טבעי גם כן תת חבורה.

הגדרה: חבורה $(X, \cdot)$ נקראת ציקלית אם קיים איבר $a \in X$ כך ש $\langle a \rangle := \{a^k \mid k \in \mathbb{Z}\}$ בעצם החזקות של a . נקרא היוצא של X .

דוגמה (1): $\Omega_n = \langle w \rangle$ כאשר $w = cis \frac{2\pi}{n}$ (יש עוד יוצרים למשועממים שביננו...אופק?)

דוגמה (2): $(\mathbb{Z}, +)$: כאשר $\langle 1 \rangle = \{k \mid k \in \mathbb{Z}\}$ (כפולות).

דוגמה (3) חשובה: X לא ריקה. נגדיר פונקציות $Map(X, X) = X^X := \{f: X \rightarrow X\}$ (הרכבה, $\circ$) מונויד עם נייטרל id_x שהוא פונקציית הזהות. בעצם מדובר בהגדרת הרכבות של פונקציות.

$$\begin{aligned} (f_1 \circ f_2) \circ f_3 &= f_1 \circ (f_2 \circ f_3) \\ e &= id_x \\ 1_x & \end{aligned}$$

ואז נסמן {פונקציות חחע ועל $X \rightarrow X$ } $Gr(X^X) = \{f: X \rightarrow X \mid f(x) = x\}$ נקראת חבורה סימטרית.

תרגיל: לבנות טבלה של S_3 .

דוגמה גם חשובה מאוד: שאריות מודולו n .

defined

הגדרה: מעל קבוצת השלמים מגדירים את יחס שקילות $a \equiv b \pmod{n}$ ז"א שקיים מספר שלם q כך ש $ab = nq$. שקול ל: יש אותה שארית ל a, b מודולו n .

מגדירים פעולות מעל $Z_n := \{[0], [1], \dots, [n-1]\}$ כך שכפל הוא $[a] \cdot [b] := [a \cdot b]$ וחבור $[a] \oplus [b] := [a + b]$. צריך לבדוק שההגדרה לא תלויה בנציגים. ז"א, לבחור $a_1 \equiv a_2 \pmod{n}, b_1 \equiv b_2 \pmod{n}$

דביר חדד

ולראות שנגרר $a_1 b_1 \equiv a_2 b_2$ and $a_1 + b_1 \equiv a_2 + b_2$.

משפט 1: $(\mathbb{Z}_n, \oplus)$ חבורה ציקלית ולכן קומוטטיבית יוצר למשל [1] (יש עוד..)

משפט 2: $(\mathbb{Z}_n, \cdot)$ מונויד קומוטטיבי.

לפתור בבית: $6x \equiv 7 \pmod{35}$